

EUSKAL-IZENAK ERDIAROKO IDAZKERAN

*

(872'tik 873'ra bitarteko 4 larruki) (III)

Azterturik dauzkagu larruki oietan agertzen diran toki-izenak. Ez, ordea, oraindik, done-izen eta giza-izenak. Ikus izen oiek emen jarraian:

873'ko orrillaren 29'ko larrukian: DONE-IZENAK:

MAMES: "...ad honorem atrium Sancti Mametis": "Mames Donearen atarrien omenez". Mintzatuak gera done ontaz. Baitare, esanak gerala iduritzen zait, "atari" itzaren bidez, lekaidetxe osoa adierazi nai izaten zutela antziñate zarreko lumalari aiek.

Sancti MARTINI, sancti PETRI, sancti MICHAEL arcangeli, sancti ANDREE Apostoli et sancti LAURENTI. Bost done oien erlikiak aipatzen ditu larrukiak, ots, bosten gorpuzkiñak! - auei bakarrik esaten bait zitzairen "reliquiae" mende zar aietan -.

Izugarritzko garrantzia zuten aldi aietan erlikiak. Erregeak berberak ere erliki-billa ibilli oi ziran Kristaudi osoan. Zenbat eta erliki geiago orduan da zeru-goitiko laguntza geiago itxaroten bait zuten, eta, batez ere, beren agintaritzaren erliki bidez erriaren aurrean sagaratu ta santua, zerutierra ta Jainkoagandikoa biurtzen zala uste bait zuten.

Erliki aietatik asko ta asko ez ziran egiazkoak izaten, eta iruzurturik gelditze-ko bildur aundirik gabe esan daiteke ez zirala egiazkoak izango larruki onek aipatu dizkigunak ere. Ez beintzat izpiritu utsa dan Mikel Goiaingeruarenak. Alare, gure erriari-buruzko larrukirik zarrenak, 759'ko jorraillaren 24'eko larruki ark esan zigunez, Petroso'ko lekaime euskaldun onuragarri aiek Mikel Deunaren erliki bat bai omen zuten. "Reliquias alme Dei Archangeli Micaeli et sanctorum apostolorum Petri et Pauli et sancti Prudencia". ("Alme"itzak or "aaltsua", "mailla goienekoa", esan nai du. Beste itzak errez ulertuko dituzu noski).

Zer ote zeukaten lekaime txukun aiek Mikel Goiaingeruaren erlikitzat? Egazti polit eder batéedo-baten luma ikusgarriren bat?

Gaur egungo erlikiaren artean ere ez dira noski geienak oso ziurrak. Alare -kontuz Apaiz Jaunak! - "erliki" oiek merezi dituzte eta ondo irabaziak dute gure begirune ta eraspén guztia, eundaka ta eundaka urteetan gure antziñaé ko Apaiz Jaunen eta gure Errj Kristauaren onespén samurra ta sinispén ziné tzoa jaso dituztelako.

Araba'ko Berrostegietan erri polittean "Kristo'ren Buruntzako Arantza" gordezten dute elizan. Badu Arantz orrek kofradi bat ere, inguruko errietako jen-

de kristauaz osotua. Aurten ni izan naiz Arantz orren omenezko meza-emai-
llea. Aurretik, "egjaz ote da Arantz ori Kristo'ren Buruntzako"? galde egin zi-
daten kofraditar batzuek.

"Bai - erantzun nien, mezaren barruan, kezkarik gabe, itaunlari aiei eta
gaiñerako kofradikide guztiei, omilia egiterakoan-. Mezaéostean muin eman-
go diozuten arantz ori egiazkoa da. Ez Kristo'ren burua ukitu zuten aietako
bat dalako. Ez, noski, Buruntza Donearen arantzetako bat dalako, baizik eta
aietako batek aiña aalmen izan dualako, Kristo'ren oiñazeak gogoratueraziz,
gure asaben biotzak unkituta, maitasuna bjzkortu ta sinismena sendotzeko.
Izan ere arantzaz-arantza, Kristo'ren Buruntzako arantz aietako bat bezain
arantza da gure au. Arantz aiek Kristo'ren nekaldia oroiteraziz Kristo'ganako
eraspene esnaerazten digutelako dira baliosoak, eta gure au ere mendeak
zear ori bera egiteko gai izan dalako, bildurrik gabe onartu ta omendu deza-
kegu Kristo'ren Buruntzako egiazko Arantza ba'litz bezala".

Barka eidazute "pastoral" edo "gogo-zaintzari-buruzko" solasaldi berritxu au.

Itzuli nadin lantzen ari nintzan ildora. Done oiek danak ez dute gaurko gu-
re ikerketa ontarako garrantzi geiegirik. Jakiña, oietako batzuk bjsigoten san-
tutegikoak dira, baiña ez du orrek ezer aundirik esan nai, bisigoten artean ez
ezé Eliz orokor osoan ere txit omenduak izan bait ziran aldi zar artan. Baija
Mames Donea ere. Ain zuzen, au ez da santutegi artakoa, naiz Itali'n eta Ga-
lietan kristauen begirunea ederki irabazirik eukj.

Ona beste santu aietaz xeetasun batzuk:

1^a: LAURENTI, Prudentzio olerkari kalagurritarrak IV mendearen azkenean
edo V mendearen asieran abestu zituan Doneetako bat dugu. Euskalduna
gaiñera, bearbada. Agoz-agoko albiste batek dionez, orduan oso-osoan
euskalduna genduan Ueska urikoa ornen zan bá jatorriz. Ez da beraz arritze-
koa Euskalerrian omendua izatea.

Beste nonbait idatzia dut ia zeurki aitor dezakegula Prudentzio'k abestu zi-
tuan Doneak, naiz bisigoten santutegian egon, ez zirala Euskalerrira bisigo-
tengandik etorri; alderantziz, iñondik iñora joanak edo etorriak ba'dira, Eus-
kalerritik joan zirala bisigoten liturgira.

Izan ere, Kalagurri euskalduna izanik, - "Baskoien" uririk nagusiena ainzuzen -
eta euskalduna agian Prudentzio bera ere, eta ortaz gaiñera Kalagurri'ko Elizak V
mendean eta bereiziki VI'ean izan zuan arrakasta jakiñik, uste izatekoa bait da bi-
sigotak VII mendean gure lurren mugetara irjtxi baiño len, V mendeaz gero, Pru-
dentzio'k abestutako doneenganako eraspene emen zabaldurik zegoala.

Bisigotak VI mendean jzan ziran Galietatik izkilluen indarrez frankiarrek
jaurtiak. 507'an gertatu zan Veouill'ko borroka bisigoten eta frankiarren ar-
tean. Zearo garaituak izan ziran bisigotak, eta borrokan illa II Alarik bisigoten
erregea. Garaillea, Klodobik frankiarren erregea.

Bejn Españi'n ez dirudi VI mende artan bisigotak euskaldunen lurretara
sartu ziranik, mende orren bigarren erdia arras aurreraturik zegoala, 568 edo
572'an buruntza artu zuan Leobigildo errege borrokalariaik, Ispania'ko lurral-
de guztien batasuna egin nairik, Galizi-aldeko Suebitarrei aurrena eta Euskal-
dunei gero ekin zien arte. Menderatu zituan aiek. Ezin izan zituan ordea eus-
kaldunak menderatu'.

7 Bisigotak, germaniarrak ziran. Germaniarrek era goxoan agoskatu dute beti "g" izkia, ez
españiarrek "j"ri ematen dioten doiñu berdiñaz era gogorrean. Orregaitik idatzi dut nik
Leobigildo, eta ez Leobijildo españiarren agoskera jarraituz.

Ordura-arte ariotarrak izan ziran bisigotak; erejeak. Ezer gutxi erakutsi ze-
zaieketen, beraz, euskaldunei, erlijioari-buruzko arazoetaz.

Leobigildo 586'ean il zan. Aren semeak, Rekaredo'k, artu zuan erregetza
eta katoliko biurtu bere erreinua. Katoljkoak ziran ordurako euskaldunak gure
egoaldean. Bai beintzat Ibero ibaiaren aran zabal guztian. Katolikoak bisigo-
tak ere 589'garren urteaz gero.

Baiñan euskaldunen eta bisigota katolikoan artean ez zan arrezkero gudu
gogor etengabea besterik izan, arabitarrek bisigoten azkeneko erregea, Erro-
drigo, euskaldunen aurka Iruña'n borrokan ari zala, 711'ean Espāñi'ra sartu
ziran arte.

Ez noski giro egokia euskaldunek bere etsai amorratu aiei santuen izenak
eskatzen asteko.

Gaiñera VI eta VII mendez askoz arremen geiago izan zuten euskaldunek
Auñamendi'z aruntzko "frankiarrekin", egoaldeko bisigotekin baiño, Araba'ko
Arrazu-Ubarrundi'n azkeneko aldi ontan agertu zaigun illobitegi arrigarriak
adierazten digunez. Badut aurkikuntza ortaz Aldizkari ontan idazteko asmo
bizia. Izugarri garrantzi aundikoak bait dira bertan agertu zaizkigun gauzak.
Iraill onen 3'an Euskarazaintzak Deban egin zuan illeroko batzarrean eman
nien nere akademikideei guzti orren azalpen labur bat.

** *

811'z gero bi zati egin zan Espāñi. Lurralderik aundiena arabitarren men-
dean gelditu zan. Bisigotek Asturietan birrerajki aal izan zuten beren erreñu
bisigota.

Asturietako errege aiek bisigotak ziran. Ziur zeuden beren erreinua Bisigo-
ten Erreñuaren jarraipena zala. Ala esaten zioten "Regnum Gothorum", "Go-
tiarren Erreñua", ta, errege bisigoten jardunketa zintzo jarraituz, euskaldunen
aurka borrokan ibilli ziran aal izan zuten guztian.

Ez ziran Asturietako bisigotengandik etorri Euskalerrira larruki auetan aur-
kitu izan ditugun Doneen ezaguera eta Done aienganako eraspēna.

Arabitarren menpeko Espāñi'n jenderik gejen-geiena maometar biurtu
zan. Kristau gelditu ziran kristau kementsuei "mozarabitarak" esan oi zaie.
Bisigoten liturgia artu ta ugaritu ta edertu zuten. Aiengandik etorri ote ziran b
gure done aien izenak Euskalerrira?

Ez, noski. Gure larrukiok IX mendekoak dira. Bisigoten Elizak X'ean artu
zuan bere bikañtasuna - aundia benetan -; baiña IX mendean ez zuan bere
liturgia Euskalerrira sartzeko kementasunik aski. Gaiñera arabitarren artean
eta euskaldunen artean ere, ez bait zan gudua besterik izan.

Arabitarren zigoretik igesi etorri zitzaizkigun mozarabitar aiek ekarri ote zi-
guten bá larruki auetako Doneenganako eraspēna?

Ez. Seguruaski ez zan onera mozaraberik etorri. Lendabizi, arabitarrek,
batez ere VIII eta IX mendean, kristaurik zigortu ez zutelako. Eta, bigarren,
mozarabitar aiek bisigotak eta gure arbasoak euskaldunak ziralako, ta bai
auek eta bai aiek alkarren etsai jarraitzen zutelako. Ez ziran bá (1) euskaldu-
nak arabitarrekin Asturietako bisigotekin baiño okerrago konpondu. Obeki
baizik, bearbada, Muskarj (Tudela) ta Kalagurri'ko Buruzagi Beni-Kasin'darre-
kin izandako arremen adiskidetsuak lekuko dirala.

Arabitarrek kristaurik zigortzen ez ba'zuten, zerga;tik Espāñi'ko jenderik
geiena musulman egin zan?

Musulman egiten zan oro, musulman ez ziran guztiek ordaindu bear zuten "yijaz" izeneko zerga bereizi astun batetik yare, libre, gelditzen zalako.

Ortaz gaiñera, kristau gelditzen zanak Laterriaren ariketa-arlo guztietan, gudaroztean adibidez, edo epailletzan, edo jaurlaritzaren barruti ugarietan, garrantzi-usai pixka bat izan zezaketen karguetara sartzeko eskubide oro galtzen zualako.

Aztutzeke gogoan euki bear dugun gauza da gaiñera, VI mendeaz gero, ainbeste ereji, zisma, eta istilluen ondorean erri katoliko landerraren eta baita "aristokrazi" beraren altzoan ere, oso indarrez usturjk aurkitzen zala kristautasuna, bai Asi'n, bai Afrika'n eta bai Espaiñi'n bertan ere.

Luze irten zaigu bisigoteiéburuzko oldozketa naasi au, baiñan geldi bedi bein betirako esanik,

larruki auetan aztertzen ari izan geran Doneak ez zitzaizkigula bisigotengandik iritxi. Bisigotak V mendean Galietara etorri aurretik, bai Akitani'n, bai Añamendi'z egoko Baskoien artean, Done aiek ezagutuak eta gurtuak zirala ordurako kristauturik aurkitzen ziran euskaldunen artean.

Done oien ezaguera Prudentzio euskotarraren - eta agian euskaldunaren - olerkiek zabaldu zutela, eta arek abestu ez zituanen izenak, edo Erroma-aldeetik Tarragona ta Zaragoza-zear, edo Narbona, Tolosa, Turena ta Bordelezeaz, Galietatik etorri zala.

Ala, adibidez, dokumentu auetan danetan ainbeste aldiz agertzen zaigun Turena'ko MARTIN Donearenganako eraspenna. Eta Tarragona'k izan zezakean eraginmenaren alde dago berriz III mendean urj artako gotzai jzan zan Fruktuoso Doneak antziña euskaldunen artean lortutako eraspen adiskidetsu kuttuna.

Beste batzuek, Bixente'k adibidez, euskaldun jatorrikoa zalako, Emeterio'k eta Zeledonio'k, martiritzaz beintzat Euskalerriarekin loturik zeudelako, ez zuten Prudentzio'k abestuak izatearen bearrik Euskalerriko kristauen artean goretsiak izateko. Ezta Lorentzo'k ere, jatorriz ueskatarra izan zala egja ba'da beintzat.

Edozein moduz ere, eraspen aundia izan zaio Lorentzo Doneari. Altaguztiz, iparraldeko euskaldunek soilki 12 Done zaarrei ematen dioten "JONDONI" izengoiti aintzagarri bikaiña irabaztera ez zitzaigun iritxi. Ez bait zaio nik dakidanez, beñere JONDONI LAURENTI Euskalerrian deitu. Agian, elizgizon bezala, bere ekintza guztia Euskalerritik at Erroma'n bete zualako.

Danadala, aski eraspen motza erakutsi zion Berrobi'ko Apaiz Jaun arek beintzat, Lorentzo Donea ta Bartolome Donea, Berrobi'ko zaindaria dan Augustin Donearekin kidatu zituanean. Itz auen bidez asi bait zuan "sanagustiñetan" Meza Nagusiko bere sermoia:

"Zer balio dute Berastegi'ko Loentxo'k eta Ibarra'ko Bartolo'k gure San Augustin aundiaren aldean"?

Jondoni Laurenti'k lortu ez zuan goraihua lortu dute larruki ontako Bixente ta Martin Doneek: JONDONI BIXINTXO eta JONDONI MARTTI esaten bait zaie gure Iparraldean.

Esan dugun lez, amabi Doneei bakarrik eman izan zaie "Jondoni" izengoiti omentsu ori:

Iru goiaingeruei: Jondoni Mikael, Jondoni Gabriel, Jondoni Rafael. Lau apostolu nagusiei: Jondoni Petri, Jondoni Paulo, Jondoni Jakobe (Santiaé go'ri) eta Jondoni Joani (Jon ebangelariari. Oni, Jandonane ere esan oi zaio).

Kristaudi guztiko lenen Martiriari: Jondoni Extebe.

Eta, azkenik, soilki-soilki erromateko lau Doneei bakarrik!: Bixente'ri: Jondoni Bixintxo; Turena'ko Martiñ'eri: Jondoni Martti; Tolosa'ko Saturdino'ri: Jondoni Satordi; eta Tarragona'ko Fruktuoso'ri: Jondoni Murtuts.

Eraginmen aundia izan zuten Euskalerrriaren ebangelizaketan aurreneko iru Done oiek.

III mendean Jondoni Satordi Tolosa akitaniarreko gotzaiak bataiatu ornen zuan Iruña'ko Fermin Donea, konda₁ra batek dionez. Tolosa, Euskalerrriaren muga-mugan zegoan eta bera ere, gaurko Donosti'ren antzera, erdi euskalduna zan oraindik agian.

IV mendean Jondoni Martti Turena'ko gotzaia zan. Ez zeukan urruti Dordña, eta Dordña'n ez zan oraindik seguruaski euskerarik zearo galdu. Mixiolari aundia izan zan gaiñera bera, eta, bere egitez - ala berak sortutako lekaide mixiolariak bidaliz - eragin aundia izan bide zuan Jondoni Martti'k Euskaldunen kristautzketan.

Ori adierazten digu ezpairik gabe Konpostela'rako erromesketa asi baiño leenagotik Euskalerrri osoak izan zion eraspina. Orain arte aztertu ditugun IX mendeko dokumentu guzti auetan apika dan bat bakarra Donemartiñ'en izenik aipatzen ez duana. Eta XII mendera arte ez zuan erromesketa arek indarrik artu!

Araba'n bakarrik baditu Jondoni Martti'k 35 parroki, 5 baseliz; eta 29 toponimi edo toki-izenetan agertzen da. Ortaz gaiñera bereak izan dira ezerezuteko errietan aurkitzen ziran 7 parroki eta 35 baseliz. Guztira, 109 aldiz agertzen zaigu, Araba'n bakarrik, Jondoni Martti'ren jena⁸.

Zerbait esan nai digu noski ugaritasun arrigarri orrek. Bai ote da Euskalerrrian beste Done bat, Jondoni Martti'k aiñako eraspina jaso duan₁k?

Jondoni Bixintxo, euskotarra ziurki Ueska'n jaio zalako, eta baita euskalduna ere seguruaski, ama euskaldun baten semea zalako, eta bere gotzaiaren ordezkari lez III mendean antziñako Euskalerrri zabal artan sermoilari izan zalako. Bere gotzai arek, Zaragoza'ko Balerio'k, "ignarus linguae" izanik, ots, bere elizbarrutiko euskaldunen "izkuntza ezagutzen ez zualako" ezin bait zuan berak bere agoz egikizun ura bete. Euskaldun oiek Zaragoza'tik 25 kilometrorra zeuzkan, sarkalderuntz Jalón ibaiaren lurraldeetan, eta 25'ten batera ipar-sortalderuntz ere Alkubierre mendi-katearen aran eta gallurretan.

Ta, Jondoni Murtuts? Tarragona'ko Gotzai izan zan III mendean. Mende artan, eta erromate guztian, Ispani'ko kairik bizkorrena eta uririk aundiena ta garrantzitsuena izan zan erromatarren Tarrako. Uri au, ordea, III mendean ez zegoan orduango Euskalerrri zabaletik urruti. Mediterraneo Itxasoaren ertzetaraiño iristen bait zan euskera Auñamendiazear, eta Auñamendi'tik egoaldera euskaldunak bait ziran llergetak. Eta, sortalderago oraindik, baita Zerretiarrek ere.

Ez da, beraz, arritzekoa Iparraldean Narbona bezala, egoaldean Tarragona izatea guregana iristeko kristautasunak erab₁lli zituan bideen sorbururik nagusienetako bat. Ori adierazten digu ezpairik gabe gure egunotaraiño Iparraldeko euskaldunek Fruktuoso'r₁ gorde dioten eraspina arrigarri maitetsuak. Beste iru aiei bezala, eman bait diote berari ere izengoitir₁k onuragarrien ura, eta beste aiei bezala, edo beste aiei baiño geiago oraindik, kuttunki aldatu

⁸ Gerardo Lopez de Guereñu: "Alava Solar de Arte y de Fe". Gazteiz, 1962. 540 or. Ez dakit nolakoak izan daitezkean Donemartiñ'i buruzko zenbaki oiek Euskalerrriko beste lurraldeetan. Ez ote da iñor, ori jakiten lagunduko didanik? ("Seminario Diocesano de Vitoria, Apdo. 86" da nere norabidea).

bere izena: JONDONI MURTUTS. Bixintxo, Satordi, Martti, Murtuts, edo Murtutx. Ez al dira izen-aldaketa goxo oiek maitasun aundi, xamur, b;jotzkoi eta eskertsu baten azterna biguiñak?

Bir esan dezagun bá len esan duguna. Dokumentu auetan agertzen diran done-izenak ezagunak ziran Euskalerrian b;sjgotak agertu baiño lenago ere.

MARIA: "Sancta Maria de Fresnu". Ona emen Miren Neskutsaren ;jena. Ez da aurreneko aldia larruk; auetan agertzen dala. Alare esan bearra da, ez dala bere ;jena Kokulla'ko dokumenturik zarrenetan geiegi agertzen. Askoz geiago agertzen dira beste Done batzuen izenak, Donemartiñena adibidez. Andra Mari'ren izena ain gutxi agertze orrek ongi merezi luke azterketa bat. Bere izena daramaten emakumezkoak, bai, agertu zaizkigu. Oroi, Kukulla'ko larrukirik zarrenean, VIII mendearen erd;ko larruki artan alegia, Maria zutela izena Petroso'ko bi lekaimiek beste 25 lekaimen artean.

Leenago oraindik, ZAZPIGARREN MENDEAN badugu Miren Neskutsaren aipamenik. Aipamen ori dama;gun arri-ola, gaur Gaztelerrri baiñan orduan Euskalerrri - a;nzuzen Autrigoien lurralde - zan tokian, Mijangos deritzan erri-txoan izan da aurkitua. Ona zer dion VII mendekoa dan bere idazkiak:

"CONSECRATUS EST (lo)CUS S(an)C(ta)E MARIAE POÑTIFICE ASTERIO SUB D(ie) PR(idie) N(onas) M(aias) (ju)SU GLO(oriosi) DOMIÑI RECCA(redi)".

Euskeraz:

"Miren Donearen toki au Asterio Gotzaiak sagaratu zuan Orrillaren 16'ean Rekaredo Jaun aintzagarriaren aginduz".

Rekaredo ori, Leobigildo'ren semea ta bere aita bezala Bisigoten erregea, 589'an etorri zan arianikeritik katolikotasunera. Asterio gotzai 597'an ;l zan. Bitarte ortan beraz, bazuan Miren Neskutsak eliz bat edo, bearbada, lekaide-txe bat euskaldunen artean.

Mijangos Ibero ibaiaren aranean dago. Ez gaur Trespaderne deritzan erri-tik urruti. Dirudianez, bisigoten mendean zegoan urte oietan Euskalerr;aren ego-sarkaldeko ertz ura. Ez noski epe luzerako. Euskalerrriaren mugetan sar-tu ta atera ibilli bait z;ran Rekaredo'z gero b;jsigotak, ater-alderik gabeko gu-duketa gogorrean.

**

Urte berean, ots, 873'an, Jorraillaren 18'an, onako done-;zen auek da-maizkigu beste larruki batek: MARTIN, FELIS, MAMES, TEODOSIA.

"Ego igitur Martinus presbiter, simul mecum sociis fratribus morantibus, divino amore compuncti (...) fecimus ecclesias invocatio sancti Martini epis-copi et sancti Felicis, sancti Mametis, Sante Teodosie..."

Euskeraz:

"Orra bá: nik Martin apaiz onek eta nerekin bizi diran anaiek, Jainkoaga-nako maitasunak bultzata, Martin Done gotzaiaren, Felizes Donearen, Ma-mes Donearen eta Teodosi Donearen omenezko elizak eraiki genituan..."

Orra or bein berriro gure JOÑDONI MARTTI! Mames Doneaz ere mintzatu gera. Azter ditzagun beste iru doneak:

FELIZES. Bai al dakizu zenbat diran Felis izeneko Doneak? Irurogei ta zor-tzi! Aro guztietakoak eta lurralde guzt;etakoak.

Oietatik bat, Euskalerrriaren alboan, IV mendearen asieran Gerona'n martiri illa eta V'aren asieran Prudentzio'k gorestu zuana. Ez dezagun aztu Gerona'ren gain-gaiñean zegoala Zerretiarren leiñu euskalduna.

Onela aipatzen digu Prudentzio'k Done aren izena "Peristefanon" izeneko poeman, Zaragoza'k eta beste uri batzuk Kristo'ri azken egunean aurkeztuko dizkioten igali aintzagarrietaz ari dala:

"Parua Felicis decus exhibebit
artubus sanctis locuples Gerunda"

Euskeraz

"Felis'en bikaintasun ederra aurkeztuko dio
santuen ezurrez aberatza dan Gerunda txikiak"

Euskalerrriaren albo-albokoan zan beste Felis bat ere, Zaragoza'koa. Uri ortan Diokleziano'ren agintaritzakoan martiri il ziranetako bat. Publio, Fronton eta Zeziliano Doneekin batera damaigu Prudentzio'k aren izena Zaragoza'ko 18 martirien goratarrea egiterakoan: *

"Publium pangat chorus et reuoluat
quale Frontonis fuerat tropaeum,
quid bonus Felix tulerit, quid acer
Caeciljanus"

Euskeraz

"Gores beza abesbatzak Publio, eta ager beza
nolako garaitza lortu zuan Fronton'ek,
zer jasan bear izan zuan Felis zintzoak, eta zer
Zeziliano bizkorrak".

Euskalduna izan zan, berriz, seguruaski, irugarren Felis bat, erromatarrek Jazetierra esan zioten leiñu euskaldunaren lurraldekoa, erdiaro garaiean Boto Donearekin Jaka-aldeko lekaroetan bizitua. Bi auek eta auek baiño lentxeago Altares'ko Jon bakartiak santutu zuten toki artan izan zan gero eraikia, Peña'ko Jon Donearen lekaidetxe ospetsua: "il gran cenobio pinnatense, pantheon della monarchia aragonense" (Bibliotheca Sanctorum): "lekaidetxe peñatar aundia, Aragoi'ko errege-sendien illobitegia".

Iztegi orrek ez dio lurralde ura dana ia aro berriaren asiera arte euskalduna zala, eta lekaidetxea bera Naparroa'ko errege batek eraikia izan zala. Naparra bait zan lurralde ura dana, 1.035'ean il zan III Santxo Aundiak, bere semerik gazteenarentzat, Ramiro sasikumearentzat ainzuzen, Jaka uriburutzat artuz Aragoi'ko erreñua sortu zuan arte.

Era ortan Euskalerrria zatitzean ez zuan noski aunditasun aundiegirik agertu.

Euskerak, ordea, len bezala jarraitu zuan Ipar-Aragoi'ean nagusi!

Euskalduna baitare laugarrena: Bilibio'ko Donefelize. Bilibio orain "Aro'ko Kontxak" esan oi zaien bi arkaitzetako bat da. Ibero ibaiaren egoaldekoa. Logroño'ko probintzian dagoana. An bizitu zan penitentzi egíñez, V mendean.

An artu zuan bizitz bakartiaren ikasle izan naiez urbildu zitzaion Donemillan gaztea. Orregaitik noski egin zan euskalerrri guztian ain ospetsu.

Donefelize au da larruki ontan agertzen zaiguna.

TEODOSI DONEA. Prudentzio'ren olerkietan agertzen ez dan Donea. Ez du ordea orrek esan nai bisigotek ekarria dugunik. Ez bait da auen - eta mozarabeen - santutegietan ere agertzen.

Nondik etorri ote zitzaigun bá gure Euskalerrira?

Bost emakumezko Done datoz izen ortakoak "Bibliotheca Sanctorum"en orrietan. Bostak sortaldetarrak. Danetan ospetsuena, izugarrikj oiñazetua izan ondorean martirj il zan neskatiñ feniziar bat. Au izanen da, eskierkj, gure larrukiak damaiguna. Ta, seguruaski, Teodosi onenganako eraspenna iparraldetik etorria dugu. Zergaitik diodan ori?

VI eta VII mendean, ots, bisigoten aroan, euskaldunok iparraldeko jendee-kin egoaldeko bisigotekin baiño askoz arremán ugariagoak eta sendoagoak izan genitulako. Ori adierazten digute Araba'ko aurkikuntza arrigarriek.

Emanen dizut - agindu dizudan bezala - aurkikuntza oien berri. Baiñan aurretik ikerketa oiek zuzentzen dituan Azkarate Garai-Olaun'dar Agustin jaunarekin itzezin nai nuke, azken-albisteak bere agotik entzuteko.

Bisigotak Euskalerrrian izan zezaketen eraginmena babesteko, Araba'ko "Goba" edo "Gobiak" aipatu oin dira, gobi oietan bizitutako bakarti kristauak bisigotak zirala esanez. Ni, ordea, bakarti aiek euskaldunak izan ziralako ustean nago, gero ta sendoago. Nere uste apalez, baliogabeak bait dira gizon santu aien bisigotasunaren alde erabilli nai diran arrazoiak.

Nere itza damaizut, "Gobi" eraspengarri oietaz ere Aldizkari ontan bertan mintzatuko naizela. Gaurkoz ordea geiegi luzatu zait mintzoa-ta, beste egun batez izan bearko du.

Latiegi'tar B;xente.

Langraizeko Amaren eliza